

PETA DALMATINSKA BRIGADA

FORMIRANJE BRIGADE I BORBE DO LOVRECA

Početak januara 1943. godine, Vrhovni štab NOV i POJ naredio je štabu 4. operativne zone koji je tada rukovodio borbenim akcijama, organizovao i formirao nove jedinice u Dalmaciji, da od postojećih bataljona i drugih partizanskih snaga formira 4. i 5. narodnooslobodilačku dalmatinsku brigadu.

Na osnovu tog naređenja, štab 4. operativne zone je 7. januara 1943. godine formirao na području Biokova 4. dalmatinsku, a 27. januara iste godine, na području Dinare, i 5. dalmatinsku narodnooslobodilačku udarnu brigadu. U štab brigade postavljeni su: za komandanta Vojin Popović, komesara Milija Stanišić, pomoćnika komesara Pero Lalović, načelnika štaba Mileta Đukić, referenta saniteta dr Zora Perera, a za intendanta Ljubo Petojević. Politodjel brigade sačinjavali su: Zarije Skeirović, Ljubo Vušović i Desa Koštan.

U sastav brigade su ušli:

a) Dinarski bataljon koji je još početkom decembra 1942. godine formiran u Glamoču. Bataljon je bio naoružan puškama i sa 2—3 puškomitraljeza. Sačinjavalo ga je oko 120 boraca iz Omiša, Splita i Trogira.

Štab bataljona sačinjavali su: komandant Anđelko Gančević, (po njegovom premeštaju u Vrhovni štab postavljen je Ljubo Truta), komesar bataljona Nikola Santić, zamjenik komandanta Nenad Bedalov, pomoćnik komesara Blaž Amžić, a intendant Duje Klarić. Rukovodstvo četa sačinjavali su: komandir 1. čete Sime Bilić i komesar Novak Marin; komandir 2. čete Ante Bartulović, a komesar Marin Guina, i komandir 3. čete Marko Đapić Vaso i komesar Vinko Buzalić-

Ljudstvo bataljona je imalo izvjesnog borbenog iskustva, jer je još prije formiranja bataljona učestvovalo u izvjesnim borbenim akcijama protiv Talijana i njihovih slugu — četnika i ustaša;

b) Kninski bataljon koji je formiran decembra 1942. godine u selu Polači, jugoistočno od Knina. Sačinjavalo ga je ljudstvo iz Kninske krajine. Naoružan je bio puškama, sa 2—3 puškomitraljeza i jednim teškim mitraljezom »švarcloze«.

Štab bataljona sačinjavali su: komandant Jošo Durbaba, a poslije Mirko Šćepanović, komesar Tode Ćuruvija, pomoćnik komesara Dušan Tomović, referent saniteta Dušanka Durbaba, a intendant Mile Đujić-Sekulić. Rukovodstvo četa: komandir 1. čete Branko Sinobad, komesar Avgustin Jukić, zamjenik komesara Bogdan Marijanović, a zamjenik komandira Đuro Držak; komandir 2. čete Ilija Bukorović, komesar Stevan Curuvija, zamjenik komandira Popović Mijo, a pomoćnik komesara Gojko Sinobad; komandir 3. čete Petar Vujanić Urvalo, komesar Mićo Milanović, zamjenik komandira Jošo Kotaraš, a pomoćnik komesara Veljko Tica.

Ovaj bataljon je brojao oko 130 boraca. Ljudstvo je u ranijim borbama sa Italijanima i četnicima steklo izvjesno iskustvo.

c) Primorski bataljon koji je formiran krajem oktobra 1942. godine, na prostorijski između Vodica i Biograda na moru. Ovaj bataljon sačinjavali su borci iz Vodica, Tribunja, Srime i Biograda na moru, a 2. četu ljudstvo iz Bukovice. Bataljon je bio naoružan puškama, sa 2 puškomitraljeza i 1 teškim mitraljezom »breda«.

Pošto je odvojen izvjestan broj boraca i rukovodilaca i upućen u Primorje i sjevernu Dalmaciju, bataljon je bio popunjen novim ljudstvom iz Šibenika, Trogira, Splita i Omiša. Po izvršenoj izmjeni i popuni, štab bataljona sačinjavali su: komandant Obrad Egić, pomoćnik komesara, a ujedno i komesar, Mile Živković (kasnije Vladeta Selić), zamjenik komandanta Spiro Antunac (kasnije Savo Perković), intendant Bare Cvitan, referent saniteta Milica Lalić i omladinski rukovodilac Mile Juričin Sarac. Rukovodstvo četa sačinjavali su: komandir 1. čete Mile Skračić i komesar Miro Vidušić; komandir 2. čete Ilija Radić i komesar Sime Martinović; komandir 3. čete Dalibor

Tikulin, komesar Pave Mandić¹, a zamjenik komandira Dunko Cvitan Cigo.

Bataljon je brojao oko 120 boraca. Samo izvjestan broj je imao borbenog iskustva koje je stekao u borbama i akcijama protivu Talijana, četnika, ustaša i domobrana.

d) Mosorski bataljon koji je formiran još ranije, na području Mosora. Sačinjavalo ga je ljudstvo iz Omiša, Dugog Polja i Selina. Bio je naoružan puškama, sa 2 puškomitraljeza, 1 teškim mitraljezom i 1 teškim minobacačem.

Stab bataljona sačinjavali su: komandant Vojo Sekulić i komesar Jerko Marušić.²

Bataljon je brojao oko 120 boraca. Ljudstvo je imalo različnog borbenog iskustva koje je steklo u ranijim borbama sa neprijateljem.³

Ovaj bataljon priključio se i ušao u sastav brigade tek 10. februara, kada su ostali bataljoni sa prostorijske Grahova i iz Kninske krajine izbili na područje Aržana i Lovreča.

Usljed toga što su bili angažovani u borbama na području Dinare, Kninske krajine i Strmice, bataljoni nisu mogli biti prikupljeni na jednoj prostorijski, radi svečanog polaganja zakletve, već je to saopšteno po jedinicama. Primorskom i Kninskom bataljonu saopštio je to 30. januara, na položajima Dinare,

¹ Pave Mandić Marin rodom je iz sela Tugara, općine Omiš. Prije rata radio je kao radnik u tvornici karbida »Dalmacija« — Dugirat. Od prije rata je član KPJ i učesnik NOP od 1941. godine. Bio je jedan od organizatora ustanka na području Omiša i Poljica. Prije odlaska u Mosorski bataljon bio je sekretar KPH za područje Omiša. U bataljonu je bio komesar čete. Rasformiranjem 5. brigade 9. dalmatinske divizije postavljen je za komesara bolnice. Obolio je od tifusa i u maju 1943. godine, na području Sandžaka u rejonu sela Čelebići, umro je.

² Imena i prezimena ostalih članova štaba bataljona i komandi četa nisam mogao ustanoviti.

³ Desetog januara 1943. godine, dijelovi Mosorskog bataljona, na željezničkoj pruzi Split — Sinj, u blizini sela Mravinaca, bombama, puščanom i mitraljeskom vatrom napali su voz sa talijanskim vojnicima i tom prilikom nanijeli neprijatelju izvjesne gubitke. Drugi dio bataljona je istovremeno napao Talijane u bunkerima koji su neposredno štitili prilaze Splitu, nanijevši im gubitke od 7 poginulih. Bataljon nije imao žrtava. Ova akcija izvedena blizu Splita, vrlo je povoljno odjeknula kod stanovništva Solina, Splita, Omiša i okolnih sela, a kod neprijatelja izazvala strah i paniku. Vojska iz navedenih garnizona je stavljena pod strogu pripravnost, jer je strahovala od napada partizana na Split i Omiš. Preko cijelog dana, pa i u toku noći, neprijateljska artiljerija je iz Splita, Klisa i Omiša gađala grebene Mosora i Kozjaka, da uplaši i odbaci partizanske snage što dalje od navedenih garnizona.

štab 3. dalmatinske brigade, pod čijom su se privremenom komandom i nalazila ova dva bataljona. Dinarskom bataljonu, na sjevernim padinama Dinare, u rejonu Jelinog polja, ovo je saopštio novopostavljeni komandant brigade Vojin Popović Šator.

U danima formiranja brigada je sa štabom, intendantom i drugim prištapskim dijelovima brojala 550 boraca, naoružanih sa: 405 pušaka, 10 puškomitraljeza,⁴ 3 teška mitraljeza i 1 teškim minobacačem.

BORBE 5. BRIGADE U DINARI I KNINSKOJ KRAJINI

Napad na Strmicu djelimično je uspio. Druga proleterska brigada u potpunosti je očistila selo Plavno od četnika. Primorski bataljon je oslobodio selo Golubić od Talijana i četnika, nanijevši im gubitke od 4 mrtva i 12 zarobljenih.

Ovih dana, jedna skupina oko 600 četnika, sa nekim dijelovima talijanske divizije »Bergamo«, pod komandom popa Momčila Đujića, a prema naređenju komande talijanske divizije »Sasari«, iskoristivši odsutnost naših snaga sa područja Svilaja, izvršila je ispad iz Knina i Kosova Polja te upala u selo Maovice, Bastaliće, Skorupe, Joševiče i još neka mesta, popalila kuće, klala žene, djecu, starce i opljačkala njihovu imovinu. U selu Miljkovići četnici su po 5—6 osoba zatvarali u kuće i žive ih spaljivali.

Komanda talijanske divizije »Sasari« u Kninu, uviđajući opasnost od naših snaga koja je prijetila opkoljenim garnizonima Strmici i Golubiću, naredila je popu Momčilu Đujiću da se, iz sela u kojima je vršio pokolj hrvatskog stanovništva, hitno vrati na područje Knina, radi raščišćavanja situacije oko Strmice. On se vratio i sa hercegovačkim i crnogorskim četnicima, a uz podršku talijanske artiljerijske vatre iz Knina, napao neke naše jedinice i prodirući dublje u Dinaru uspio ih odbaciti sa dominantnih položaja i deblokirati Strmicu. U takvoj situaciji, raspored 5. dalmatinske NOU brigade 28. januara, bio je sljedeći:

a) Dinarski bataljon na položajima Jelino Polje — Tavani, sa zadatkom da napadne neprijatelja u Strmici i onemo-

⁴ Detaljnije o brojnom stanju i naoružanju novoformirane 5. dalmatinske NOU brigade vidi izvještaj štaba 4. operativne zone, dostavljen Vrhovnom štabu NOV i POJ od 11. februara 1943. godine, objavljen u Zborniku V/12, 41.

gući mu eventualni ispad ovim pravcem prema našoj slobodnoj teritoriji i dalje ka Bosanskom Grahovu;

b) Kninski bataljon, na položajima Pitomi vrh (k. 1339), sa zadatkom da onemogući neprijatelju (oko 400 hercegovačkih četnika) dalje prodiranje iz rejona Suhog Polja ka Ošljaku i Uništima;

c) Primorski bataljon, na jugozapadnim padinama Dinare, u rejonu Vučkovića i Vukovića staja, da presiječe neprijatelju odstupnicu i onemogući mu prodor od Suhog Polja i Vršine prema Ledenicama i Uništima;

d) Mosorski bataljon je i dalje ostao na prostoriји sela Grabovca i Lovreća, vodeći borbu sa Talijanima.

Oko 20 sati, 400 hercegovačkih četnika, pod komandom zloglasnog majora Petra Baćevića, podržano artiljerijskom vatrom, pokušalo je iz rejona Pustog Polja, između Vršine i Vrščića, da se probije prema Ledenicama i dalje ka Uništima. Međutim, upornom odbranom Kninskog i Primorskog bataljona, neprijatelj je uz gubitke od 9 mrtvih i 16 ranjenih bio vraćen na polazne položaje. Produžavajući dalja dejstva naši bataljoni su 29. I. izbili na položaje Visibaba, Badanj i Crna glavica. U ovoj borbi i protivnapadima naročito se istakla 1. četa Kninskog bataljona koja se sa četnic'ma uhvatila u koštac. U tuči i rvanju komandir čete Branko Sinobad, uspio je da uhvati četničkog zastavnika i pocijepa mu zastavu.

Tridesetog januara, rano izjutra, neprijatelju je, na položajima Pleševice i Borove glave, stiglo pojačanje od preko 300 četnika. Pored ovog, grupa od drug.h 200 četnika, ojačanih sa nešto talijanskih minobacača, izvršila je iz rejona Kosova i Knina ispad prema selu Polača, u namjeri da pohapsi naše simpatizere i opljačka njihovu imovinu. Primorski bataljon je dobio naređenje da hitno interveniše prema ovoj grupi. Oko 13 sati bataljon je stigao u istočni dio sela Polače i na neprijatelja otvorio iznenadnu vatru. Četnici su se u panici razbježali. Talijani iz Knina su artiljerijskom vatrom obasipali položaje ovog bataljona. I pored žestoke artiljerijske vatre bataljon je produžio gonjenje četnika prema Kosovu Polju, gdje ih je pred noć sabio u crkvu »Lazaricu« iz koje su davali žestoki otpor. U toku noći je prekinuta borba. Četnicima su naneseni ozbiljni gubici, dok je naš bataljon imao jednog poginulog omladinca — skojevca Palica, i to od neprijateljske minobacačke vatre.

Kninski bataljon i dijelovi 3. dalmatinske brigade uspjeli su potisnuti neprijatelja sa položaja Pleševica i Borove glave prema Vrpolju i Golubiću.

Tako su naše jedinice očistile Dinaru i neprijatelja satjemale u njegova uporišta Strmicu, Knin i Kosovo.

Prema naređenju štaba 5. dalmatinske narodnooslobodilačke brigade, bataljoni su 31. januara dobili nove zadatke:

a) Dinarski — da se sa prostorijske Tavani, preko Javorove glave, sa jednim dijelom spusti u Strmicu i ispita da li i koliko u njoj ima neprijatelja, jer je štab brigade raspolažao i informacijom da je neprijatelj napustio ovo uporište i odstupio u Knin, što je bilo netačno;

b) Kninski — da se sa položaja Pleševica prebaci na prostoriju Risovca i Jelinog polja, sa zadatkom da zatvori pravac prema selu Golubiću i onemogućiti neprijatelju eventualni ispad ovim pravcem prema Bosanskom Grahovu;

c) Primorski — da iz sela Polače izvrši pokret i što pre preko Dinare izbije na prostoriju Bosanskog Grahova i Stožišta, sa zadatkom zatvaranja pravca prema Strmici i povezivanja sa dijelovima Ličkog odreda koji se nalazio oko Tiškovca.⁵

PETA DALMATINSKA BRIGADA U ČETVRTOJ OFANZIVI

Na položajima oko Bosanskog Grahova, 5. brigada se zadržala do 5. februara 1943. godine. Četvrta neprijateljska ofanziva već je bila u jeku. Izvjesne naše jedinice iz zapadne Bosne povlačile su se prema istoku. Štab 4. operativne zone naredio je da se brigada sa prostorijske Bosanskog Grahova što prije prebaci na prostoriju sela: Jabuka — Aržano — Lovreć.

Prema prednjem naređenju, brigada je po bataljonima 6. februara izvršila pokret pravcem selo Peulje — Sajkovići — Crni Lug — Gubine i 8. februara izbila na prostoriju sela Prolog, Rujani. Na ovom putu se susrela sa velikim brojem djece, žena i staraca koji su iz Banije, Like i Korduna, kao i nekih predjela zapadne Bosne, iznemogli od gladi i iscrpljeni zimom i nesanicom odstupali ispred neprijateljskih zločinaca zajedno sa svojom Narodnooslobodilačkom vojskom. Brigada se zadržavala kod zbjega, pomažući ljudima oko smještaja i ishrane i

⁵ Ovo je prvi pismeni dokument koji je izdao štab 5. dalmatinske narodnooslobodilačke udarne brigade. Detaljnije o tome vidi Zbornik V/11, 111.

dijeleći ono malo hrane što se nalazilo u bataljonskim komorama. U selu Prologu smo se odvojili od zbjege i bataljoni su dobili zadatak da izbiju na položaje sjeveroistočno od Sinja i Zauzmu sljedeći raspored:

a) Primorski — u rejonu sela Bitelića, da onemogući neprijatelju prodor iz Sinja na sjeverozapad i dalje u unutrašnjost naše slobodne teritorije;

b) Dinarski — u rejonu komunikacije Sinj — Obrovac — Prolog, da na podesnim mjestima poruši ovu cestu i ne dozvoli neprijatelju eventualni prodor iz Sinja prema Prologu i Livanjskom polju;

c) Kninski — u rejonu sela Strmine i Ruda, da neprijatelju ne dozvoli ispad ovim pravcem prema našoj slobodnoj teritoriji;

d) Mosorski bataljon se nalazio u rejonu Aržano-Studenci.

Talijani u Sinju odmah su osjetili izbijanje naših bataljona na navedene položaje, ali se nisu usuđivali izaći iz grada, već su po našim položajima otvarali paklenu artiljerijsku vatru koja nije prestajala ni danju ni noću.

Na ovim položajima bataljoni su ostali nekoliko dana, pripucavajući se sa Talijanima koji su bili u bunkerima i na utvrđenim položajima oko samog Sinja. Iz ovdašnjih sela bataljonima se priključilo nekoliko novih boraca.

Dvanaestog februara, bataljoni su dotadašnje položaje predali nekim mjesnim partizanskim jedinicama, a 5. brigada se po naređenju štaba 4. operativne zone, preko sela Voštane i Kamensko, prebacila na prostoriju sela Jabuka, Aržano, Lovreć.

Po dolasku u Aržano zatekli smo Mosorski bataljon, štab brigade i njen Politodjel. Tu je saopšteno koje će službene nazive bataljoni ubuduće nositi. Dinarski bataljon dobio je naziv Prvi, Kninski Drugi, Primorski Treći i Mosorski 4. bataljon 5. dalmatinske narodnooslobodilačke udarne brigade.

Tada je 5. brigada dobila zadatak da zatvori pravac od Sinja i Trilja prema Aržanu, od Blata na Cetini prema Aržanu i od Zadvarja preko Šestanovaca ka Aržanu. U vezi sa ovim, bataljoni su dobili nove zadatke na sljedećim prostorijama:

a) 2. bataljon, na prostoriji Trilj, Jabuka, da u nekim selima likvidira domobransko-žandarmerijske postaje i vrši prepad na Talijane i domobrane u samom Trilju i ne dozvoli njihov prodor tim pravcem prema Aržanu i Studencima;

b) 1. bataljon na prostoriji sela Budimir, Cista, sa jednom četom u selu Blato na Cetini, sa zadatkom da čuva most na Cetini i onemogućiti neprijatelju eventualni prodor tim pravcem prema Aržanu;

c) 3. bataljon na prostoriji sela Lovreć, Grabovac, Zeževica, sa zadatkom zatvaranja toga pravca i onemogućavanja Talijanima i četnicima prodor od Zadvarja preko Sestanovaca prema Lovreću i dalje ka Studencima i Aržanu;

d) 4. bataljon i štab brigade sa prištapskim dijelovima, na prostoriji sela Studenci, Aržano.

Prema 5. brigadi bile su orijentisane sljedeće neprijateljske snage:

a) u Sinju i Trilju, do dva bataljona Talijana, ojačani sa nešto artiljerije iz sastava divizije »Bergamo«;

b) 2. ustaško-domobranski »sektor« Sinj⁶, koji su sačinjavale 3. bojna 15. pješačke pukovnije na čelu sa bojnikom Slavkom Draganićem i sve druge ustaško-domobranske, žandarmerijske i milicijske snage, kao i željeznička vojnica. Komandant ovih ustaško-domobranskih snaga bio je domobranski pukovnik Vitas koji je bio potčinjen komandantu talijanske divizije »Bergamo« (sjedište u Splitu);

c) u Zadvarju i Sestanovcima, bataljon Talijana koji je pored ostalog obezbjeđivao električnu centralu »Gubavicu«, sa nešto žandarma i domobrana iz 6. pješačke pukovnije, ojačan sa nekoliko teških minobacača;

d) u Imotskom: dvije satnije crnolegionara, dvije satnije žutih ustaša, jedna ustaška bojna i dvije satnije iz 6. dobrovoljačke pukovnije pukovnika Simića. Ukupno preko 1.200 dobro

" Početkom januara 1943. godine, teritorija od Karlovca do Mostara koja je pripadala takozvanoj NDH, zvana 2. zona, a koju su držale talijanske okupacione trupe, bila je podijeljena na tri taktičko-operativna područja — »sektora«. Prvi sektor, sa sjedištem u Karlovcu, obuhvatao je operativno područje Like, dok je drugi, sa sjedištem u Sinju, obuhvatao prostoriju od Starigrada, Lovinca i Donjeg Lapca, te Bosansko Grahovo, Glamoč, Prisoje i Zagvozd, sve do Makarske, kao i morsku obalu sa Bračom i Hvarom. Ovaj sektor je bio podijeljen na tri rejona:

a) prvi rejon pod komandom žandarmerijskog poručnika Iva Braćanića, sa sjedištem u Kninu;

b) drugi rejon pod komandom bojnika Slavka Draganića, sa sjedištem u Sinju;

c) treći rejon pod komandom žandarmerijskog kapetana Petra Bošnjaka, sa sjedištem u Omišu.

Treći sektor, sa sjedištem u Mostaru, obuhvatao je izvjesne predejele Hercegovine. Detaljnije o ovome vidi Zbornik V/11, 189.

naoružanih vojnika koji su se svakog časa mogli pojaviti i intervenirati na sektoru 5. brigade.

Tih dana smo na položajima dobili obavještenje da je u oslobođenom Imotskom 14. februara formiran štab 9. dalmatinske divizije koji su sačinjavali: komandant Vicko Krstulović, komesar Ivica Kukoč Jordan, zamjenik komandanta Ante Banina, načelnik štaba Josip Škorpik, a njegov pomoćnik Ljubiša Urošević. Šef saniteta divizije bio je dr Beljakov, a intendant Dušan Kotaraš.

U sastav novoformirane 9. dalmatinske divizije ušle su 3., 4. i 5. dalmatinska narodnooslobodilačka udarna brigada. Divizija je tada broj'ala oko 3.000 boraca, naoružanih puškama, sa nešto mitraljeza i dva minobacača.

Prvih dana neprijatelj nije ispoljavao neku aktivnost prema položajima brigade, sem što je povremeno otvarao artiljerijsku vatru i gađao položaje pojedinih bataljona, dok je avijacija svaki dan izviđala i povremeno ih mitraljirala.

Noću 21/22. februara, dijelovi 2. bataljona izvršili su demonstrativni napad na talijansko-domobransko uporište Trilj, kojom prilikom je ubijen jedan Talijan, a dva su ranjena. Kod našeg bataljona nije bilo gubitaka.

U toku 24/26. februara u Lovreć je iz Klisa i Omiša pristiglo oko 500—600 mobilisanih boraca koje su partijske organizacije sa terena uputile za popunu 9. dalmatinske divizije. Štab 5. brigade je izvjestan broj boraca zadržao za popunu svojih bataljona, a ostatak je uputio u Imotski, gdje se nalazio štab divizije sa 3. i 4. brigadom.

Na odsjeku 5. brigade, a naročito od Sinja i Trilja, neprijatelj je počeo biti aktivniji. Manjim snagama i uz podršku artiljerijske i minobacačke vatre izvršio je nekoliko ispada prema položajima 1. i 2. bataljona, a 27. februara, snagama od preko 500 vojnika, napao je 2. bataljon na cijelom frontu. Međutim, protivnapadima je odbijen i vraćen na svoja uporišta. Predveče je jedan vod iz ovog bataljona napao žandarmerijsku postaju u Han Gale u kojoj je bilo 12 žandarma. Neke od njih je razoružao. Drugog dana napao je i domobransku postaju u selu Bajagići.

Treći bataljon je izvršio demonstrativni napad na Talijane u Šestanovcima, ali bez vidnog rezultata.

Od materijala i naoružanja zaplijenjenih u oslobođenom Imotskom, 5. brigadi je dodijeljena izvjesna količina oružja i

municije te je bila u mogućnosti da naoruža izvjestan broj boraca koji su bili bez oružja.

U toku 1. marta Talijani i četnici su jačim snagama, od Sinja, Trilja i Splita, na pravcima 1. i 2. bataljona, izvršili nekoliko napada, ali su vraćeni na polazne položaje. Tom prilikom imali su 4 poginula i nekoliko ranjenih, dok je 3. bataljon imao dva lakše ranjena borca.

Sjutradan, 2. marta, Talijani i hercegovački četnici ponovo su napali 1. i 2. bataljon. Jedna kolona od oko 700 vojnika, iz Sinja i Trilja, uz podršku artiljerijske vatre, u rejonu sela Jabuka — D. Tirajica, napala je 2. bataljon, a druga, jačine oko 200—300 Talijana i 300 četnika, krećući se od Trilja i Šestanovaca, a uz podršku minobacačke vatre, napala je 1. bataljon u rejonu sela Ugljan i Blato. Borba se vodila gotovo cio dan. U Blatu na Cetini četnici su zapalili nekoliko kuća, opljačkali seljake i odveli im 10—12 konja.

U ovim borbama neprijatelj je imao 7 poginulih i više ranjenih. Zaplijenjeno je oko 1.000 metaka za puške i mitraljeze, 2 konja sa opremom i nešto druge opreme i vojničkog materijala. Naši bataljoni nisu imali gubitaka.

Trećeg marta u 8 sati i 30 minuta, dijelovi 2. bataljona, sa položaja Vrdine, izvršili su prepad na Talijane i domobrane u Trilju. Međutim, snažnom minobacačkom vatrom odbijeni su na polazne položaje, i to bez gubitaka. Oko 10 sati, poslije artiljerijske i minobacačke vatre, neprijatelj je iz Trilja i Sinja, snagama od 300 vojnika, napao 2. bataljon, dok je snagama od preko 1.200 četnika pod komandom majora Petra Bačevića, izvršio jak napad i u prvom naletu odbacio dijelove 1. bataljona, zauzevši selo Ugljan i Novo Selo. Prodirući dalje, četnici su zauzeli s. Blato na Cetini, te kroz Zadvarje i Šestanovce izbili i zauzeli selo Zeževicu, a zatim, odbacujući 3. četu 3. bataljona na Biokovo, produžili ka Zagvozdu i Imotskom. Pri upadu u Zeževicu, četnici su zapalili popov stan i još nekoliko seoskih kuća, opljačkali imovinu i zagadili vodu u bunaru. U selu Grabovcu zaklali su seljaka Pavia Vrdoljaka i zapalili šest kuća, dok su u Zagvozdu zaklali desetak ljudi, među kojima: Matu Dundića, Josipa Čaglja, Ivana Štapića, Mirka Štapića, Matu Bartulovića, Luku Cagliju, Ivana Buljubašića i Marijana Gaću. Zapalili su seosku školu i još neke kuće. U selu su pravili čuda: iznuđavali su novac, silovali nekoliko žena, sa ljudi svlačili

odjeću i obuću, na kućama polupali vrata i prozore, a po kono-
bama prelijevali vino i rakiju. Ove četničke bande štitili su
talijanski alpinci.

U vezi sa nastalom situacijom, a pošto je neprijatelj jačim
snagama prodro ka Imotskom i na toj prostoriji napao 3. i 4.
dalmatinsku brigadu 9. divizije, naredeno je da se 5. brigada
još u toku dana sa sadanje prostorije prebaci na prostoriju
Duvna i Posušja, gdje će dobiti konkretan zadatak.

Četvrtog marta brigada je preko sela Studenci, Zavelim
i Vir, izvršila pokret i poslije podne izbila u rejon Posušja.
Neprijatelj je jačim snagama od Zagvozda i Ljubuškog uspio
potisnuti 3. i 4. dalmatinsku brigadu i pred noć zauzeti Imotski.
Stab divizije je naredio 5. brigadi da odmah izvrši pokret prema
Duvnu i zatvori pravac od Livna i Šujice onemogućujući Nijem-
cima prodor prema Duvnu i planini Ljubuši, gdje su se prikup-
ljali naši ranjenici i bolnica.

U toku noći 4/5. marta 5. brigada je izbila na određenu
prostoriju i zauzela položaje po sljedećem:

a) 1. bataljon, na komunikaciji Sujica — Duvno, sa za-
datkom da onemogući neprijatelju prodor iz Livna i Sujice
prema Ljubuši, gdje su se već nalazili naši ranjenici;

b) 2. bataljon, na jugozapadnim padinama planine Vran,
sa zadatkom da onemogući neprijatelju prodor iz Širokog Bri-
jega i Dugog Polja prema Ljubuši i Zlopolju;

c) 3. bataljon, na prostoriji sela Mokronoge, Letka, sa za-
datkom da onemogući neprijatelju prodor od Livna i Sujice,
prema Duvnu i Ljubuši;

d) 4. bataljon u Zlopolju, sa zadatkom neposrednog obez-
bjeđivanja bolnice i ranjenika.

U toku 6. marta, dijelovi njemačke 369. divizije napali su
bataljon i poslije duže borbe odbacili ga prema Ljubuši, nano-
seći mu gubitke od 10—12 poginulih, nekoliko ranjenih i oko
14 nestalih boraca. Ovi borci nisu pali u ruke neprijatelju, već
su uspjeli da se po grupicama probiju u pravcu Dalmacije. Ne-
prijatelj je takođe u toku dana strahovito bombardovao Duvno.
Brigada je u toku dana ostala na svojim položajima, a u toku
6/7. marta izvršila je pokret prema Sćitu i dolini Doljanke.

Drugi bataljon je takođe vodio borbu sa ustašama koji
su pokušavali od Blidinjeg jezera da se preko planine Vran
probiju u Zlopolje kako bi uništili naše ranjenike. Međutim,
upornim držanjem svojih položaja i protivnapadom bataljon je
uspio odbiti neprijatelja i vratiti ga na polazne položaje.

Četvrta neprijateljska ofanziva bila je u punom jeku. Deveta dalmatinska divizija je, prema naređenju Vrhovnog štaba, krenula u pravcu Hercegovine da osigura desni bok glavnine Narodnooslobodilačke vojske koja se kretala pravcem Livno — Duvno — Prozor — Rama — Neretva. U vezi sa ovim zadatkom, 5. brigada je se prebacivala preko Vrana prema Sćitu, Sovićima i dolini Doljanke.

Osmog marta su 3. i 4. bataljon izbili u Soviće, dok su 2. i 1. bataljon i dalje štitili i neposredno obezbjeđivali bolnicu i ranjenike. Trećem bataljonu je naređeno da se odmah vrati u Zlopolje i sa 1. bataljonom prenese i sprovede ranjenike i bolesnike u Soviće. Oko 15 sati bataljon se iz Sovića uz gotovo vertikalne nagibe Umotaljke izvukao na vrh Borovnika. Poslije kraćeg predaha i odmora produžio je pokret prema Zlopolju i Ljubuši, gdje su se nalazili ranjenici i zbjeg sa djecom. Nedaleko od Zlopolja, bataljon se susreo sa dijelovima 1. bataljona koji su ga obavijestili da su Nijemci, četnici i ustaše iz Zahuma i Ravna, u toku dana iznenada napali njihov bataljon, te ga poslije izvjesne borbe odbacili sa položaja i upali u Zlopolje, zaklavši nekoliko ranjenika i djece. Na ovu vijest 3. bataljon je izvršio usiljeni marš prema Zlopolju i oko 18 sati izbio u prve kolibe u kojima je našao desetak zaklanih ranjenika.⁷ Treći i 1. bataljon su zajedničkim protivnapadom odbili neprijatelja, pokupili i sahranili poginule i poklane, a potom preostale ranjenike, djecu i drugi zbjeg prikupili i povelili sa sobom, dok je oko 20 težih ranjenika nošeno na nosilima. Bataljoni su preko Vrana prenijeli ranjenike u dolinu Doljanke, gdje su priključeni Centralnoj bolnici koja se nalazila na toj prostoriji.

Prilikom prelaska preko Vrana, na jednoj čistini, kolonu su uočile neprijateljske »štuke« i iz niskog lijetaja je bombardovale i mitraljirale. Ranjeno je nekoliko boraca, među kojima i komandir 2. čete 3. bataljona Ilija Radić.

⁷ Među poklanima smo pronašli Jovu Dmitrovića, Antu Konjevoda i Boju Šupe. Ova žena šezdesetih godina iz siromašnog sela Konjovrata, vrlo rano je ostala udovica sa petoro djece. Sa velikom mukom podigla je 5 sinova, da bi ih 1941. i 1942. godine dala narodnoj revoluciji. Saznavši za Bojin revolucionarni rad, jednog jesenjeg dana u selo je dojurilo tridesetak talijanskih fašista, tražeći osamljenu staricu da je uhapse. Nisu je našli. Otišla je za sinovima u partizane. Razjareni kao zvijeri zbog ovog neuspjeha, fašisti su joj zapalili kuću. U četvrtoj neprijateljskoj ofanzivi Boja se kao bolesnik našla u ovoj bolnici, u kojoj je doživjela tragičnu sudbinu mnogih partizanskih majki.

Pri spuštanju u dolinu Doljanke napale su nas izvjesne četničke i talijanske snage sa položaja Borovik — Mala vrata, ali smo ih odlučnim protivnapadom odbili prema Blidinjem jezeru i Dugom polju. Neprijatelj je imao 2 poginula i nekoliko ranjenih. Kod nas nije bilo gubitaka.

U toku 13/14. marta 5. brigada je potpomagala i štitila evakuaciju ranjenika dolinom Doljanke prema Neretvi. Njen 4. bataljon se na položajima Pasje stijene sukobio sa jačim dijelovima njemačke 369. divizije koja je nadirala od Sćita. U ovoj borbi je bataljon imao 2 poginula i 7 ranjenih boraca.

Naše su jedinice, sa velikim brojem ranjenika, uzanim putevima i prtinama dolinom Doljanke, hitale prema Neretvi, u namjeri da je pređu i produže pokret u unutrašnjost Hercegovine. Četničke brigade su po naređenju svojih gospodara posjele lijevu obalu Neretve i skrivene u busijama čekale da naiđu naše jedinice sa ranjenicima i zbjegom kako bi ih tu u dolini rijeke, u zajednici sa njemačkom i talijanskom vojskom, opkolile i uništile.

Oko 20 sati 14. marta, 5. brigada 9. dalmatinske divizije izbila je u Jablanicu. Poslije kraćeg zadržavanja brigada je produžila pokret prema porušenom mostu na Neretvi, preko kojeg je u toku noći trebalo da pređe na lijevu obalu.

Nakon izvjesnog vremena čelo brigade je stiglo do porušenog mosta čija je konstrukcija sa dva kraka ležala u vodi. Preko porušenih krakova i pregrada bile su namještene daske. Tuda su neke naše jedinice već prelazile na lijevu obalu Neretve. Brigada je uz velike napore u toku noći uspjela preći preko improvizovanog mosta i u samu zoru se prikupiti na lijevoj obali.

Po prelasku Neretve dočekala nas je golema planina Prenj koja se nalazila pod debelim naslagama snijega. Brigada je produžila pokret strmom stazicom prema selu Krstaču kojeg su nemilosrdno bombardovale njemačke »štuke«.

U toku pokreta do Neretve, u brigadi su se već ispoljile neke slabosti. Ona vojnički još nije bila dobro sređena, a ni partijski učvršćena. Bataljoni su tada prvi put napuštali svoj teren i kretali u druge krajeve. U toku samog pokreta vršena je mobilizacija i popuna brigade. Novoprispjeli borci su politički bili nepripremljeni, kolebljivi i vezani za svoj kraj, te su slabili ionako nedovoljno učvršćene redove brigade. Oni koji su bili bez oružja, nisu se osjećali vojnicima i narušavali su red i disciplinu.

Pored toga, tih martovskih dana, u Dalmaciji se osjećalo pravo proljeće. Ta nagla promjena i odlazak brigada na nove zadatke kroz surove bosansko-hercegovačke planinske predjele, prepune snijega i hladnoće, uz neredovnu ishranu i slabu odjeću, takođe je prouzrokovalo os'panje brigade i jasno nago-veštavalo predstojeće probleme.

DEVETA DALMATINSKA DIVIZIJA PRIMA RANJENIKE

Prema naređenju Vrhovnog štaba NOV i POJ, 9. dalmatinska divizija je, po prelasku Neretve i izbijanju na lijevu obalu, dobila zadatak da zajedno sa 7. banijskom divizijom izvrši prenos i obezbjeđenje ranjenika od Neretve do Neves'nja.

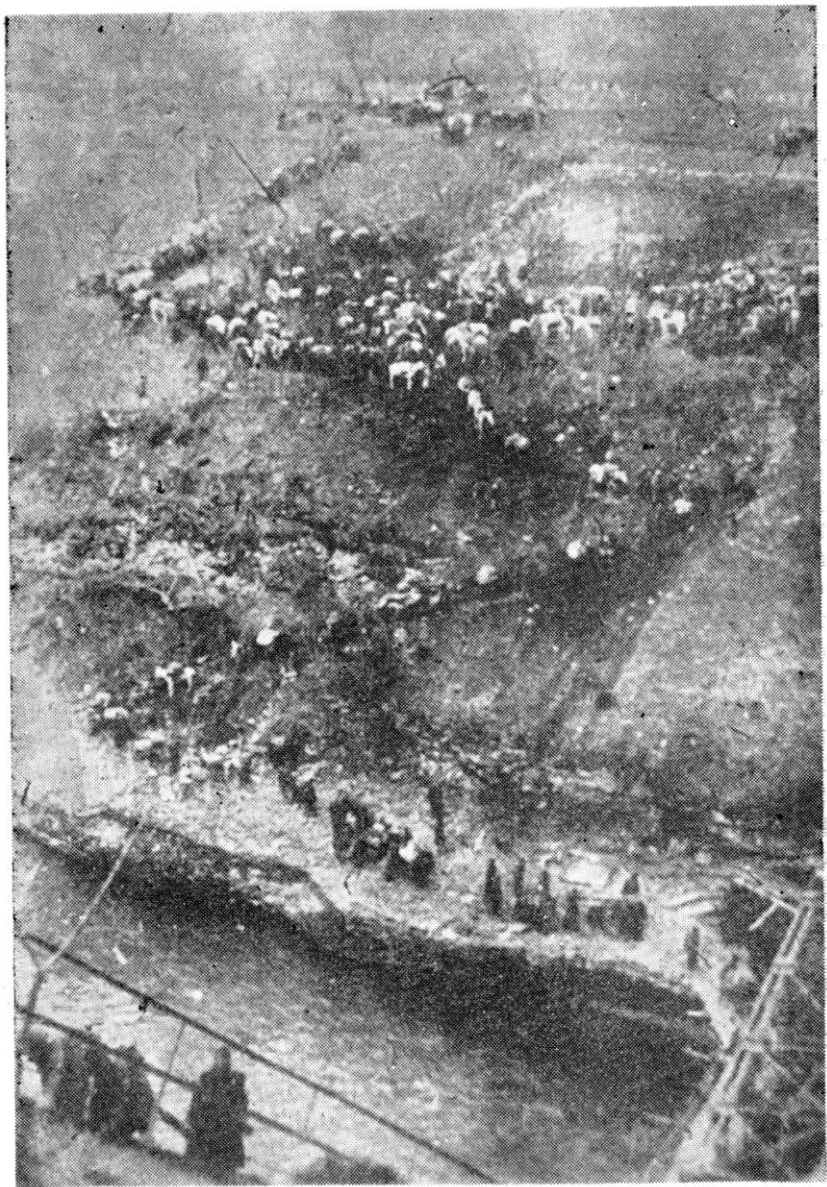
Petnaestog marta oko 9 sati, u potoku ispod Krstača, komandant i komesar 5. brigade pozvali su štabove bataljona i saopštili im dobijeni zadatak. Od oko 200, naša brigada trebalo je da primi, i nosi preko 60 teških ranjenika. Stab brigade je skrenuo pažnju da se bez obzira na teškoće i napore ranjenici moraju spasiti.

Pokret i nošenje ranjenika trebalo je vršiti noću i to u tri etape. Prva, od Krstača do Idbara; druga, od Idbara do sela Bijele i treća od Bijele do Neves'njskog polja.

Zadatak je zaista bio težak i vrlo odgovoran, ali tu se nije imalo šta razmišljati. Prišlo se izvršenju: primanju ranjenika sa nosilima, formiranju ešelona i drugom. Raspolagalo se sa malo podesnih nosila, pa su se upotrebljavala čebad i puške.

Ujutro, 16. marta, brigada je sa ranjenicima na nosilima krenula uz nagibe besputnog i neprohodnog Prenja. Hiljade boraca, ranjenika, tifusara, žena i djece, koračale su kao mravi jedva primjetnom pješačkom stazom. Trebalo je što prije udaljiti se od Neretve, jer su sa sjeverozapada pristizali Nijemci i ustaše, a na bokovima su se nalazili Talijani i četnici. Neprijateljska avijacija je otkrila pokret brigade i bolničkih ešelona. Bombardovala ih je i nanosila gubitke. Odmora nije bilo. U toku noći brigada je nastavila pokret. Po četiri borca nosila su jednog ranjenika, najčešće bez smjene.

Sedamnaestog marta je nastavljen pokret i nošenje ranjenika. Velika hladnoća sa vijavicom činila je svoje. Kad je brigada izbila ispod Crnog vrha, vidio se Konjic i čula borba koju su vodile sa Nijemcima naša 1. proleterska i 1. dalmatinska brigada.

Jedinice Devete dalmatinske NOU divizije prenose ranjenike

Noseći ranjenike, borci su nažuljili ramena, a od oštrog kamenja i leda dobili rane po nogama. Teško su se kretali. Kolonu su neprekidno bombardovali i mitraljirali avioni. Zarobljeni talijanski vojnici su od straha bacali nosila i bježali u šumu iz koje se rijetko koji vraćao. Bilo je gubitaka od bombardovanja, kako kod ranjenika tako i kod boraca. Bilo je slučajeva da ranjenik umre na nosilima, a da ga borci i dalje nose.

Za to vrijeme je 3. sandžačka brigada, kao zaštitnica, nedaleko od našeg začelja, vodila ogorčenu borbu sa Nijemcima.

Kada je brigada sa ranjenicima izbila u rejon Crnog vrha, kote 1152, našla se pod jakom artiljerijskom vatrom i dejstvom neprijateljske avijacije. Neprijatelj je iz Konjica i iz vazduha gađao stazu dugu oko pola kilometra kojom je brigada morala proći, jer velika nizbrdica i nameti snijega nisu dozvoljavali skretanje ni desno ni lijevo. U jednoj uvali se sve izmiješalo i ginulo — borci, djeca i žene. Uz velike napore i nove žrtve, ipak smo prešli deo te smrtno staze i poslije jednog zastoja produžili pokret ka Donjoj Bijeloj.

U Donjoj Bijeloj bilo nam je mnogo lakše. Osjećali smo kao da je najgore izbjegnuto. Tu je dat odmor i brigada je sa ranjenicima raspoređena po kućama.

Drugi bataljon je našao 4—5 puškomitralieza i nešto municije koje je neka jedinica ostavila. Sada je on bio vrlo dobro naoružan. Svaka desetina je imala po puškomitraljez.

Poslije dva dana predaha, brigada je iz Bijeje noću nastavila pokret i nošenje ranjenika. U svanuće su bataljoni stigli u selo Borci i putem produžili pokret prema Dolovima. Kada smo izbili na istočnu obalu Boračkih jezera i krenuli uz nagibe Crne gore otpočelo je mukotrpno penjanje uz gole i oštre stijene. Činilo nam se da ni gušter uz nju ne bi mogao izaći. Tada su i rukovodioci štaba divizije i brigade uhvatili nosila i ponijeli ranjenike. Svi smo uložili posljednje atome snage da se herojsko i humano djelo, spasavanje ranjenika do kraja dovrši.

Na prostoriji sela Kula i Grabovica, brigada je opet predahnula dan-dva. Poslije predaha, produžili smo prema Koprivnici, Gunetinom dolu i Česmi. Dan kasnije, tj. 25. marta, brigada je izbila na vrata Nevesinjskog polja, tj. sela: Zaborani, Bare, Luke. Na ovoj prostoriji, u prisustvu Sretena Zujovića koji je kao član Vrhovnog štaba rukovodio organizacijom prenošenja ranjenika, 5. brigada se po spisku razdužila sa svim ranjenicima i nosilima i predala ih Centralnoj bolnici. Time je

5. brigada, iako vrlo mlada jedinica, bez dovoljno borbenog političkog iskustva i nepripremljena za ovakve nacističke napore, u potpunosti izvršila svoju veličanstvenu misiju.

Bilo je prigovora i optužbi od nekih operativnih jedinica da je naša brigada, pri nošenju ranjenika, neke ostavila na putu. Tačno je da je toga bilo ali uslijed dejstva neprijateljske avijacije i artiljerije. Međutim, to su činili naročito Talijani koji su kao zarobljenici nosili ranjenike, ali su se naši borci vraćali i uzimali ranjenike tako da su svi donijeti na određeno mjesto. Isto tako prenos ranjenika u pokretu, sanitet je često slabo organizovao, ili je to bilo ometano upadanjem u kolonu, čas komora, čas boraca operativnih jedinica, konjanika, pa i zbjega.

BORBA 5. BRIGADE OKO NEVESINJA

Po razduženju sa ranjenicima i izbijanju u Nevesinjsko polje, brigada je raspoređena na prostoriji selo Kljuni, Lakat, sa zadatkom zatvaranja pravca Donje Zijeplje — Gornje Nevesinjsko polje, gdje su se nalazile naše bolnice i ranjenici. Ovdje smo naišli na leševe Talijana i četnika, na bačeno oružje i opremu koja je ostala nepokupljena poslije izvanredne pobjede 3. divizije tri dana ranije, nad talijanskom grupom »Škoti«. Pokupili smo oružje i municiju i naoružali borce koji to nisu imali.

Ovdašnja sela, kroz koja je kao vihor prohujala 3. divizija, pasivna su i siromašna. Ako je u njima i bilo nešto od hrane, to je 3. divizija odnijela za svoje potrebe i bolesnike. Prema tome, 9. dalmatinska divizija je došla na potpuno očišćen teren. Pored toga, na područje Nevesinjskog polja sručila se velika masa ranjenika i tifusara za koje se moralo obezbijediti bar koliko-toliko hrane. Sve je ovo pogoršavalo ionako teško stanje kod jedinica 9. divizije. To je ukazivalo na velike teškoće i opasnosti kroz koje će brigada još morati proći na ovom izvanredno teškom području.

Noću 28/29. marta 3. brigada 9. dalmatinske divizije, sa još nekim dijelovima 5. crnogorske brigade, napala je Talijane i četnike u Nevesinju. U napadu su učestvovala i dva bataljona 5. dalmatinske brigade. Bataljoni su zauzeli sljedeći raspored za napad:

a) 1. bataljon napadao je pravcem Srednja voda — Ljubovića brdo, sa zadatkom da prvo ovlada Logorom i Bojištem,

a zatim sa sjeverne strane produži napad na Nevesinje i time olakša 3. brigadi zauzimanje Nevesinja;

b) 3. bataljon da iz rejona sela Čitluk napada Nevesinje sjeveroistočnim padinama Malog Veleža, te dejstvom preko Gradine i Selišta olakša 1. bataljonu i 3. brigadi izvršenje dobijenog zadatka.

Prvi bataljon je, savlađujući otpor neprijatelja, uspio ovladati Logorom i Bojištem. Treći bataljon, koji je na brzinu uključen u ovaj napad, nije se značajnije angažovao u napadu na Nevesinje. Naime, on je već u početnoj fazi izgubio vezu sa susjedom i cijelu noć se lomio preko nepoznatog i vrlo pošumljenog — gotovo neprohodnog terena, prešavši jedva 2—3 kilometra. Kad je osvanuo 29. mart bataljon je jugozapadno od Nevesinja stupio u borbu sa četnicima koji su odstupali i bježali cestom prema Mostaru. Tom prilikom je imao dva ranjena borca.

U toku dana bataljoni su ostali na dostignutim linijama, a pred noć su po naređenju štaba brigade vraćani na prostoriju sela Pridvorci, Hrušta, jer je brigada dobila zadatak da zatvori pravac prema Donjem Zijeplju i Bijelom Polju.

Tih dana je brojno stanje brigade iznosilo ukupno 924 borca, od čega 77 drugarica, naoružanih sa: 572 puške, 9 puško-mitraljeza, 7 teških mitraljeza, 1 teškim minobacačem, 1 mašinskom puškom, 20 pištolja, 781 ručnom bombom, municijom, na svaku pušku po 120, a na mitraljez po 1.000 metaka. Brigada je imala i 92 konja.⁸ Brigada je tada imala 54 člana Partije, 30 kandidata i oko 170 skojevaca. To je bila mlada, a isuviše mala snaga Partije, da bi mogla imati znatnijeg uticaja na tako veliku boračku masu.

Boravak u selima Nevesinjskog polja iskoristili su vojni i partijsko-politički rukovodioci za učvršćenje vojničke discipline i reda, povećanje partijske odgovornosti i podizanja političko-ideološke svijesti svakog borca, kako bi se otklonile slabosti prouzrokovane teškoćama na koje je brigada nailazila.

Ujutro, 30. marta, talijanska avijacija, obaviještena od četnika o tačnom rasporedu naših jedinica, sa mostarskog aerodroma je iz niskog'lijeta bombardovala staje i kolibe u kojima su se nalazili naši ranjenici i bolesnici. Neke su se kolibe zapa-

⁸ Dokument se nalazi u Arhivu vojnoistorijskog instituta pod broj 4/2, kutija 842.

lile, tako da su bataljoni imali muke oko spasavanja ranjenika. Bilo je strašnih prizora. Neki ranjenici nisu mogli biti spaseni i živi su izgorjeli.

Drugog aprila brigada je dobila zadatak da izvrši pokret i planinske predjele Crne Gore i sjeverne padine Veleža očisti od četnika. Poslije ih je razbila 3. divizija, na ovom području ostalo je još oko 600—800 četnika koje su Talijani iz Mostara materijalno pomagali i podržavali avijacijom. Na osnovu ovog, bataljoni su dobili sljedeće zadatke:

a) 1. bataljon da iz sela Hrušta, sjeverozapadnim padinama Veleža, stazicom kroz šumu Lipovačkog kuka i Presjeke, izvrši pokret i ovaj predio očisti od četnika, te što prije izbije u Donje Zijeplje, zaselak Miljanovići;

b) 3. bataljon da iz sela Lakta izvrši pokret, pročisti šumu Gojički i Bilješki vrh i izbije u Donje Zijeplje, zaselak Rančići;

c) 2. bataljon da se iz rejona Podeških koliba, preko Jasena i Gradine, spusti u Donje Zijeplje, zaselak Padežine — Jankovina;

d) 4. bataljon da i dalje ostane na prostoriji sela Kljuni, sa zadatkom obezbjeđivanja pozadinskih dijelova brigade.

Bataljoni su u određeno vrijeme izvršili pokret, pročistili navedeni teren i bez većeg sukoba sa četnicima izbili na prostorijsku Donjeg i Gornjeg Zijeplja, obezbjeđujući se od Zastolja i Bijelog Polja. Na ograncima Veleža bilo je mnogo snijega i vladala je strahovita hladnoća, tako da nam je za tri dana na položajima od zime i gladi umrlo nekoliko boraca.

Na ovom, za nas nepoznatom terenu, gdje su se ovdašnji četnici rodili i poznavali svaki kamen, škrapicu i dolinu, pored toga što je talijanska avijacija svakodnevno bombardovala i mitraljirala naše položaje, oni su nam gotovo svake noći priredili po neko neugodno iznenađenje. U zasjedama gustih šuma sačekivali su i ubijali naše kurire. Neprimjetno su se privlačili našim položajima i izviđačkim dijelovima, te ih promrzle i iznemogle hvatali, klali i ubijali, nanoseći nam osjetne gubitke. Bili smo nemoćni da im se efikasnije suprotstavimo.

Noću 6/7. aprila, jedna grupa od 60 četnika, obaviještena od svoje rodbine o našim predstražarskim položajima i njihovoj jačini izvršila je ispad iz Bijelog Polja preko sela Lišnja i neprimjetno se privukla predstražarskom položaju 3. bataljona i tom prilikom ubila 6—8 boraca.

Pasivno držanje položaja, beznačajno pripucavanje sa četnicima i uzaludno trošenje ionako oskudne municije, još više su slabili moral boraca naše oslabljene jedinice.

Četnici iz Bijelog Polja su preko svoje rodbine i drugih špijuna, kao i od nekih zarobljenih naših boraca, tačno znali jačinu i naoružanje 5. brigade, kao i raspored njenih bataljona oko Gornjeg i Donjeg Zijemlja.

Četnici su 10. aprila oko 9 časova jednovremeno napali naše bataljone na cijelom frontu, i to 2. bataljon u rejonu Kušića i Jabukovine sa grupom od 250, a 3. bataljon u rejonu D. Zijemlja i Rančića sa grupom od oko 300 četnika sa željom da front brigade presijeku na dva dijela i preko Mokrih stijena izbiju u selo Lakat gdje su se nalazili pozadinski dijelovi brigade i ranjenici. Na pravcu 2. bataljona, nisu imali značajnijeg uspjeha. Prvi bataljon se bez borbe povukao. Treći bataljon su poslije izvjesne borbe i uz gubitke potisli iz Donjeg Zijemlja, opkoljavajući mu 2. četu u zaseoku Rančići, koja se sa četnicima hvatala u koštac. Poslije borbe od preko jednog časa i gubitka od 5 poginulih, neprijatelj je uspio da ovu četu odbaci u rejon Stučinog kamena, gdje je 3. četa vodila takođe žestoku borbu. U napadu su četnici bili vrlo drski i uporni bez obzira na gubitke.

Negdje oko 11 časova neprijatelj je uspio u rejonu Stučina kamena da sa bokova obuhvati bataljon i na njega izvrši snažan juriš. Opet je između boraca ovog bataljona i četnika došlo do hvatanja za guše. U ovim okršajima bataljon je izgubio 5 boraca, a nekoliko ih je ranjeno, među njima i komandant bataljona. Komandant i komesar brigade koji su se nalazili na položaju, uvidjevši tešku situaciju kod 3. bataljona, naredili su da se on izvuče iz borbe i odstupi prema Mokrim stijenama.

To je bila teška, a i posljednja borba koju je vodio 3. bataljon. On je u njoj imao 10—12 poginulih i isto toliko ranjenih boraca. Sjutradan je od aviona poginuo i komesar 2. čete Šime Martinović. Dok se 3. bataljon, bolje reći njegovim ostaci, borio i uz teške gubitke odolijevao jačem neprijatelju, 1. bataljon je iz nerazumljivih razloga, iako u borbi nije bio ozbiljnije angažovan, napustio svoje položaje i kroz šumu se izvukao prema selu Hrušta, ostavljajući 3. bataljon da se sam nosi sa jačim četničkim snagama.

Drugi bataljon je uporno držao i branio svoje položaje i neprijatelj nije uspio da ga potisne. Ali, pošto je 3. bataljon odbačen prema selu Lakat, i 2. se pred noć morao povući prema

ovom selu. Peta brigada je sa 1, 4. i ostacima 3. bataljona posjela nove položaje da se neprijatelju ne dozvoli prodor u Nevesinjsko polje. Ali su četnici 12. aprila potisli ostatke 5. brigade i sa ovih položaja.

Trinaestog aprila štab brigade je odlučio da se četnici napadnu i odbace prema Donjem Zijemlju. Štabovi bataljona pristupili su izvršenju zadatka, ali se jedinice nisu dobro pripremile. Nije bilo dovoljno podataka o jačini i rasporedu neprijatelja. Malo se vodilo računa o konspiraciji i tajnosti izvođenja akcije, pa je neprijatelj na vrijeme saznao o pripremama i vremenu napada. To mu je omogućilo da blagovremeno i najpovoljnije postavi svoje snage.

U toku dana je otpočeo napad, ali ne jednovremeno, već kako je koji bataljon pristizao, tako je i uvođen u borbu. Drugi bataljon koji je imao zadatak da neprijatelja frontalno napadne iznad sela Lakat, dočekan je snažnom vatrom i, iznenađen, bio je prisiljen da se zaustavi na dostignutoj liniji. Komandiri četa su shvatili ozbiljnost situacije, pa su zahtevali da se sa nepovoljnih položaja što prije povuku. Međutim, komandant bataljona je naredio da se ostanu na dostignutoj liniji. Ta odluka je bila katastrofalna za bataljon, jer je zaustavljen u polju ispred nadvišavajućih četničkih položaja i na uspješnom dometu puščane i mitraljeske vatre. Tako je cijeli dan bataljon bio izložen ubitačnoj i preciznoj četničkoj vatri. Većina četničkih zrna je pogadala naše borce. Pred noć su se ostaci bataljona pod zaštitom mraka povukli i prikupili u selu Pridvorci.

Bilans borbe bataljona toga dana bio je poražavajući. Preko 20 poginulih boraca i starješina, kao da si ih rukom birao, a isto toliko i ranjenih, izbačeno je iz stroja. Naročito je stradala 2. četa kod koje se nalazio komandant bataljona. Među poginulima su bili i desetari: Nikola Kotoraš, Mićo Crnogorac i Nikola Vučković-Škorić, kao i u cijeloj brigadi poznati mitraljezac Ilija Preočanin. Teže ranjeni bili su: komandant bataljona Mirko Sćepanović, komesar Tode Curuvija, kao i komandiri vodova: Stevan Kotoraš, Onisim Popović i vodni delegat Jovan Mirković-Rejić.

U ovoj borbi istakla se prisebnošću i hrabrošću četna bolničarka Marija Ivković, koja je, ne plašeći se četničkih zrna, uspjela da previje i otpremi sve ranjene borce.

Kada je za ovu tragediju čuo zamjenik komandanta bataljona, Jošo Durbaba, napustio je divizijsku bolnicu gdje se kao ranjenik nalazio i pohitao u bataljon. Susret je bio težak. Nedo-

stajala je trećina bataljona. Upoznavši se sa situacijom i četničkim položajima, Jošo je odlučio da sa onako iskrvavljenim i osakaćenim bataljonom napadne i razbije četnike oko sela Lakat. Rano ujutro 14. aprila Jošo se sa prikupljenim ljudstvom, preko Mačipolja i Buđovače, kroz šumu, neprimjetno privukao četničkim položajima i iznenada ih napao. Poslije kratke, ali vrlo oštre borbe, četnici su uz osjetne gubitke bili razbijeni. Pri tom je zarobljena veća grupa četnika.

Tako je ovaj izuzetno hrabar starješina uspio da bez sopstvenih gubitaka, koliko toliko, osveti svoj bataljon koji ga je neobično volio i poštovao.

Ovo je bio posljednji i poražavajući dan 5. dalmatinske brigade koja je više od dva mjeseca neprekidnih pokreta, borbi i nošenja ranjenika preko strahovitih planinskih predjela, bez smjene i odmora, bez dovoljno sna i hrane — sve to stojički izdržala. Odlukom Vrhovnog štaba, ovog dana rasformirana je 9. dalmatinska divizija, a sa njome 4. i 5. brigada. Tako je završila svoj borbeni put ova vrlo mlada i u borbama nedovoljno iskusna dalmatinska partizanska jedinica.

Obrad EGIC

